

शेषाः सृष्टा ह्यन्तवन्तो ह्यनन्ताः सप्रस्थानाः चत्तधर्मा विशिष्टाः । अस्मिन् धर्मे सर्वधर्माः प्रविष्टास्तस्माद्धर्मं श्रेष्ठमिमं वदन्ति ।

कर्मणा वै पुरा देवा ऋषयश्चामितौजसः । चाताः सर्वे प्रसह्यारीन् चत्तधर्मेण विष्णुना ।
यदि ह्यसौ भगवान्नाहनिष्यद्रिपून् सर्वानसुरानप्रमेयः । न ब्राह्मणा न च लोकादिकर्त्ता नायं धर्मो नादिधर्मोऽभ विष्यत् ।

२४१०

इमामूर्ध्वीं नाजयदिक्रमेण देवश्रेष्ठः सासुरामादिदेवः । चातुर्वर्ण्यं चातुराश्रम्यधर्माः सर्वे न स्युर्ब्राह्मणानां विनाशात् ।
नष्टा धर्माः शतधा सात्वतास्ते चात्तेण धर्मेण पुनः प्रवृद्धाः । युगे युगे ह्यादिधर्माः प्रवृत्ता लोकज्येष्ठं चात्तधर्मं वदन्ति ।
आत्मत्यागः सर्वभूतानुकम्पा लोकज्ञानं पालनं मोक्षणञ्च । विषण्णानां मोक्षणं पीडितानां चात्ते धर्मे विद्यते पार्यिवानां ।
निर्मर्यादाः काममन्युप्रवृत्ता भीता राज्ञो नाधिगच्छन्ति पापं । शिष्टाश्चान्ये सर्वधर्मापपन्नाः साध्वाचाराः साधुधर्मं वदन्ति ।

पुत्रवत् पाल्यमानानि राजधर्मेण पार्थिवैः । लोके भूतानि सर्वाणि चरन्ते नात्र संशयः ।

२४११

सर्वधर्मपरं चात्तं लोकश्रेष्ठं सनातनं । शश्वदक्षरपर्यन्तमक्षरं सर्वतोमुखं ।

इति श्रीमहाभारते शान्तिपर्वणि राजधर्मानुशासनपर्वणि वर्णाश्रमधर्मकथने चतुःषष्टोऽध्यायः ॥ ६४ ॥

॥ इन्द्र उवाच ॥ एवं वीर्य्यः सर्वधर्मापपन्नः चात्तः श्रेष्ठः सर्वधर्मेषु धर्मः । पात्रो युष्माभिर्लोकहितैरुदारैर्विपर्य्यये स्याद् भावः प्रजानां ।

भूषंस्कारं राजसंस्कारयोगमभैचचर्य्यां पालनञ्च प्रजानां । विद्याद्राजा सर्वभूतानुकम्पो देहत्यागश्चाहवे धर्ममग्र्यं ।
त्यागश्रेष्ठं मुनयो वै वदन्ति सर्वश्रेष्ठं यच्छरीरं त्यजेत् । नित्यं युक्ता राजधर्मेषु सर्वे प्रत्यचरन्ते भूमिपाला यथैव ।
बहुश्रुत्या गुरुश्रुश्रूषया च परस्परः संहननाददन्ति । नित्यं धर्मं चत्तियो ब्रह्मचारी चरेदेको ह्याश्रमं धर्मकामः । २४२
सामान्यार्थे व्यवहारे प्रवृत्ते प्रियाप्रिये वर्ज्यन्तेव यन्नात् । चातुर्वर्ण्यस्थापनात् पालनाच्च तैस्तेर्यागैर्नियमैरौरसैश्च ।
सर्वोद्योगैराश्रमं धर्ममाहुः चात्तं श्रेष्ठं सर्वधर्मापपन्नं । स्वं स्वं धर्मं ये न चरन्ति वर्णास्तास्तान् धर्मानन्यथार्थान् वदन्ति ।
निर्मर्यादान्नित्यमर्थे निविष्टानाहुस्तान् वै पशुभूतान् मनुष्यान् । यथा नीतिं गमयत्यर्थयोगाच्छ्रेयस्तस्मादाश्रमात् चत्तधर्मः ।
त्रैविद्यानां या गतिर्ब्राह्मणानां ये चैवोक्ताश्चाश्रमा ब्राह्मणानां । एतत् कर्म ब्राह्मणस्याजरग्रमन्यत् कुर्व्वञ्चूद्रवञ्चस्त्वबध्यः ।

चतुराश्रम्यधर्माश्च वेदधर्माश्च पार्थिव । ब्राह्मणेनानुगन्तव्या नान्यो विद्यात् कदाचन ।

२४२५

अन्यथा वर्त्तमानस्य नासौ वृत्तिः प्रकल्प्यते । कर्मणा वर्द्धते धर्मो यथा धर्मस्तथैव सः ।

यो विकर्मस्थितो विप्रो न स सम्मानमर्हति । कर्म स्वं नोपयुञ्जानमविश्वास्थ्यं हि तं विदुः ।

एते धर्माः सर्ववर्णेषु लीना उत्कृष्टयाः चत्तियैरेष धर्मः । तस्माज्ज्येष्ठा राजधर्मा न चान्ये वीरज्येष्ठा वीरधर्मा सता मे ।

॥ मान्धातोवाच ॥ यवनाः किराता गान्धाराश्चीनाः शबरवर्ष्वाः । शकास्तुषाराः कङ्काश्च पङ्गवाश्चान्द्रकाः ।

पौण्ड्राः पुलिन्दा रमठाः काम्बोजाश्चैव सर्वशः । ब्रह्मचत्तप्रसूताश्च वैश्याः शूद्राश्च मानवाः ।

२४२६

कथं धर्माश्चरिष्यन्ति सर्वे विषयवासिनः । मदिधैश्च कथं स्थायाः सर्वे वै दस्युजीविनः ।

एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं भगवंस्तद्ववोहि मे । त्वं बन्धुभूतो ह्यस्माकं चत्तियाणां सुरेश्वर ।